

Aleksandra Wieczorek

Instytut Języka Polskiego PAN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8829-559X>

e-mail: aleksandra.wieczorek@ijppan.pl

Liczebniki zakończone na *-kroć* w Elektronicznym Słowniku Języka Polskiego XVII i XVIII Wieku*

Numerals ending in *-kroć* in the Electronic Dictionary
of the 17th- and 18th-century Polish

Abstrakt

Artykuł przedstawia charakterystykę gramatyczną i opis funkcjonowania liczebników zakończonych na *-kroć* w tekstach polskich z XVII i XVIII w. Analiza została przeprowadzona na przykładzie leksemów od DWAKROĆ do DZIEWIĘĆKROĆ na materiale Elektronicznego Korpusu Tekstów Polskich z XVII i XVIII Wieku. Wyniki badań wykorzystano przy tworzeniu artykułów hasłowych dla badanych wyrazów w Elektronicznym Słowniku Języka Polskiego XVII i XVIII Wieku.

Słowa kluczowe: liczebnik krotny, polszczyzna XVII i XVIII w., leksykografia historyczna, lingwistyka korpusowa

Abstract

The article presents grammatical characteristics and description of the functioning of numerals ending in *-kroć* in Polish texts from the 17th and 18th centuries. The analysis concerns lexemes from DWAKROĆ [‘two times’] to DZIEWIĘĆKROĆ [‘nine times’] excerpted from the material found in the Electronic Corpus of 17th- and 18th-century Polish Texts. The research results were used to create lexical entries for the analysed words in the *Electronic Dictionary of the 17th- and 18th-century Polish*.

Keywords: multiplicative numeral, Polish language of the 17th and 18th centuries, historical lexicography, corpus linguistics

* Wstępne wyniki badań przedstawiłam w referacie pt. *Numerals ending in -kroć in Middle Polish and their grammatical description in the Electronic Dictionary of the 17th- and 18th-century Polish*, wygłoszonym podczas konferencji Corpus Approaches to Lexicogrammar (LxGr) 2024 (Wieczorek 2024).

1. Wstęp

Inspiracją do napisania artykułu było opracowanie wyrazów złożonych z rdzenia liczebnikowego i elementu *-kroć* w Elektronicznym Słowniku Języka Polskiego XVII i XVIII Wieku (dalej: e-SXVII). W tekstach z XVII i XVIII w. miały one więcej funkcji gramatycznych niż mają współcześnie. Aby zamieścić ich kompletny opis w e-SXVII, należało przeanalizować ich funkcjonowanie w tekstach z epoki i rozstrzygnąć, czy ten materiał pozwala traktować je jako pełnoprawne leksemy (a nie grupy składniowe) i włączać do słownika, a jeśli tak, to jaką charakterystykę gramatyczną im nadać. Analiza tych problemów zostanie opisana na przykładzie leksemów DWAKROĆ, TRZYKROĆ, CZTERYKROĆ, PIĘĆKROĆ, SZEŚĆKROĆ, SIEDMKROĆ, OŚMKROĆ i DZIEWIĘĆKROĆ. Pomocniczo wykorzystałam też cytaty zawierające inne wyrazy zakończone na *-kroć* z tekstów XVII- i XVIII-wiecznych, a także materiał ze słowników polszczyzny różnych epok. W artykule opisuję także rozwój tej grupy wyrazów, wykraczając nieco poza XVII i XVIII w., ze szczególnym naciskiem na jej opis gramatyczny.

Stosuję termin *liczebnik* (*odmienny* lub *nieodmienny*) zgodnie z klasyfikacją przyjętą w e-SXVII. Łączy ona klasyfikację leksemów polskich na części mowy opartą o kryteria formalne, czyli morfologiczne i składniowe (zob. zwłaszcza Saloni *et al.* 2020: 69; por. też Laskowski 1984a: 36–37 i 1984b: 283–284; Wróbel 2001: 78–79), z podejściem tradycyjnym, opartym na semantyce, gdzie do liczebników włączano wszystkie wyrazy odnoszące się do liczb (zob. np. Urbańczyk 1992: 186; Bańko 2002: 62–65). Dwie grupy w e-SXVII: *liczebniki odmienne przez przypadki i rodzaje*, odpowiadające tradycyjnym liczebnikom głównym i ułamkowym, oraz *liczebniki odmienne przez przypadki*, odpowiadające tradycyjnym liczebnikom zbiorowym, w ujęciu współczesnym należą do liczebników. *Liczebniki odmienne przez przypadki, liczby i rodzaje* odpowiadają tradycyjnym liczebnikom porządkowym, krotnym przymiotnikowym, mnożnym i wielorakim, współcześnie traktowanym jako przymiotniki. *Liczebniki nieodmienne* natomiast odpowiadają tradycyjnym liczebnikom krotnym przysłówkowym, a także zespołowym, współcześnie zwykle traktowanym jako przysłówki (niekiedy z przydawką: *liczebnikowe*).

2. O słowniku

W e-SXVII w każdym artykule hasłowym notowane są wszystkie poświadczone w tekstach z epoki formy gramatyczne danego leksemu, podawana jest także jego charakterystyka gramatyczna, przede wszystkim część

mowy (zob. Adamiec *et al.* 2023: 120). W tym tekście spośród repertuaru części mowy stosowanego w e-SXVII będą nas interesować liczebniki nieodmienne oraz liczebniki odmienne wyłącznie przez przypadki. Zgodnie z założeniami e-SXVII (podobnie jak w innych słownikach języka polskiego) formy gramatyczne odnoszące się do tak samo brzmiącej formy podstawowej, ale kwalifikowane jako różne części mowy, należy opisać w dwóch różnych, homonimicznych artykułach hasłowych. Analiza funkcjonowania wyrazów zakończonych na *-kroć* pokazała dla wielu z nich konieczność utworzenia dwóch haseł homonimicznych.

3. O korpusie

Materiał ilustracyjny do słownika oraz do artykułu pochodzi głównie z Elektronicznego Korpusu Tekstów Polskich z XVII i XVIII Wieku (dalej: KorBa; zob. też Gruszczyński *et al.* 2020 i 2022). Korpus zawiera różnorodne teksty z epoki o objętości niemal 27 mln segmentów. Anotacja morfosyntaktyczna oraz warstwa transkrypcji (zapisu w wersji znormalizowanej) ułatwiają prowadzenie szczegółowych kwerend.

4. Przedstawienie problemu badawczego

Już pobieżny ogląd materiału pokazuje, że wyrazy zakończone na *-kroć* były w XVII i XVIII w. znacznie częstsze niż obecnie, zarówno jeśli chodzi o ich reprezentację słownikową, jak i tekstową. Odnotowujemy więcej wyrazów utworzonych z tym elementem, także zbudowanych z liczebników odnoszących się do liczb powyżej dziesięciu, a nawet powyżej stu, choć te ostatnie pojawiają się głównie w słownikach z epoki (np. DWANAŚCIE-KROĆ: *Ale ich ná rożnych mieyscách dwánaściekroć poráził/ y Pokucie dosýć fortunnie do Korony odebrał. CezWargFranc*¹ 17; SZEŚĆSETKROĆ: *Szếś sět kroć/ Sexcenties* Kn 1113).

Jednocześnie miały one więcej funkcji gramatycznych niż obecnie. Współcześnie wyrazy typu *dwakroć* są charakteryzowane jako przysłówki łączące się z czasownikami lub z przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym (zob. ISJP, hasło DWAKROĆ) bądź przysłówki liczebnikowe (zob. SGJP, hasło DWAKROĆ). W prezentowanym tekście leksemy z tej serii o znaczeniu ‘x razy’ będę nazywała *liczebnikami nieodmiennymi*. W tekstach z XVII

¹ Zasady transliteracji przykładów są zgodne z tymi przyjętymi w e-SXVII. Rozwinięcie skrótów źródeł znajduje się na końcu artykułu.

i XVIII w. dla wyrazów zakończonych na *-kroć* oprócz pozycji przysłówkowej charakterystyczne są użycia liczebnikowe; często występują one jako składnik liczebników złożonych, zwłaszcza w połączeniu ze *sto tysięcy* w znaczeniu ‘x razy sto tysięcy’, np.:

- *Oycom Theátynom/ trzy kroć sto tysięcy* ‘trzysta tysięcy’ złotych Polskich na murowanie Kościoła. MerkPol 254

W tym znaczeniu zdarzają się także formy zależne, np. *trzechkroć*, dlatego tę grupę będę nazywała *liczebnikami odmiennymi*.

Ze względu na częstą pisownię rozdzielną (np. *dwa kroć*) problemem do rozstrzygnięcia było również to, czy tworzyć tego typu odrębne jednostki słownikowe, czy też potraktować je jako będące *in statu nascendi* i ich użycia notować w haśle KROĆ. Decyzja w tej sprawie zostanie przedstawiona i wyjaśniona dalej.

5. Literatura

Współczesne znaczenie wyrazów zakończonych na *-kroć* ‘x razy’ odpowiada ich etymologii. Z pochodzenia są one zestawieniami zbudowanymi z liczebnika głównego oraz elementu *-kroć*, rekonstruowanego przez Wiesława Borysia do psl. **kortb/*korto* ‘raz’ (Boryś 2008: 260). Liczebniki nieodmienne o tej samej etymologii występują współcześnie w niektórych innych językach słowiańskich. Formacje te powstały po rozpadzie prasłowiańszczyzny (Moszyński 2006: 286).

Badacze dziejów polszczyzny zajmowali się przede wszystkim rozwojem liczebników głównych i zbiorowych (np. Klemensiewicz 1930; Kępińska 2005 i 2005a; Siuciak 2008; Stąpor 2008; Słoboda 2012). Liczebniki przysłówkowe (zespolowe, ułamkowe, partytywne, krotne) w staro- i średniopolszczyźnie opisywały Agnieszka Słoboda (2015) i Mirosława Siuciak (2009). Według A. Słobody liczebniki zakończone na *-kroć* funkcjonowały w polszczyźnie średniowiecznej głównie w użyciu przysłówkowym, jednak już wówczas mogły wyrażać także proces mnożenia liczb, wchodząc wraz z innymi wyrazami w skład konstrukcji składniowych (Słoboda 2015: 266 i 269–270). M. Siuciak zauważa w okresie średniopolskim znaczny przyrost konstrukcji wielowyrazowych z wyrazami zakończonymi na *-kroć*, które były szczególnie chętnie stosowane do określania dużych liczb, skąd częste połączenia z grupą *sto tysięcy*. Badaczka zwraca uwagę, że te skomplikowane struktury mogłyby być zastępowane prostszymi nazwami liczb, a jednak były niezwykle popularne, być może stosowane celowo do wywołania wrażenia

liczby tak wielkiej, że aż trudnej do ogarnięcia dla mniej wykształconych osób (Siuciak 2009: 283–284).

Dla współczesnej polszczyzny notowane jest już tylko przysłówkowe użycie leksemów zakończonych na *-kroć* (zob. np. ISJP: hasło DWAKROĆ), choć SGJP notuje (za SJPD) kilka haseł liczebnikowych typu DWAKROĆ, homonimicznych do przysłówkowych, odmiennych przez przypadki i rodzaje, z kwalifikatorem *dawne* (zob. SGJP: hasło DWAKROĆ). Natomiast słowniki XIX- i XX-wieczne notują jeszcze użycia liczebnikowe (choć bez wyraźnej kwalifikacji gramatycznej), zwłaszcza wspomniane już wcześniej połączenia z wyrażeniem *sto tysięcy* (SWil, SW, SJPD). Słowniki te odnotowują także samodzielne występowanie liczebników na *-kroć* w znaczeniu ‘x razy sto tysięcy’.

Hasła typu DWAKROĆ są notowane także w słownikach polszczyzny historycznej epok wcześniejszych niż XVII–XVIII w. (jak SStp czy SXVI – tu jako liczebniki wielokrotne przysłówkowe, w niektórych użyciach pełniące funkcję liczebnika mnogiego). Co istotne, są one również poświadczone w najważniejszych słownikach z XVII i XVIII w., czyli w *Thesarusie...* Grzegorza Knapiusza (Knapiusz 1643) i w *Nowym dykcyjonarzu...* Michała Abrahama Trotza (Trotz 1764).

Warto wspomnieć jeszcze o sposobach opisu gramatycznego wyrazów zakończonych na *-kroć* w wybranych zasobach elektronicznych polszczyzny historycznej. W KorBie są one najczęściej klasyfikowane jako liczebniki przysłówkowe (ze znacznikiem klasy gramatycznej *adunum*), rzadziej jako liczebniki główne (*num*), a sporadycznie jako przysłówki (*adu*). W portalu Apocrypha są one oznakowane jako liczebniki krotne (*num_freq*), zaś w BLŚP – jako liczebniki przysłówkowe.

6. Pozyskiwanie materiału

Kwerendy zostały przeprowadzone na pełnej wersji korpusu KorBa w wersji 2.2, dostępnej od 19 lutego 2024. Wykorzystane zapytania pokażą na przykładzie wyrazu *dwakroć*. Jako pierwsze wpisywałam zapytanie o lemat:

1) [base="dwakroć"]

Tak uzyskałam wystąpienia formy *dwakroć* w różnej wersji zapisu (*dwakroć*, *Dwakroć*, *dwákroć*, a nawet *dúa kroć*, gdyż podczas transkrypcji były łączone formy, które zgodnie z dzisiejszą ortografią powinny być pisane łącznie, a w tekstach z epoki zostały zapisane oddzielnie). Zostały także znalezione formy *dwukroć* i *dwu kroć*. W sumie w ten sposób wyszukane zostały 482 poświadczenia wyrazu *dwakroć*.

Prócz tego zadałam zapytanie mające wyszukać ewentualne formy zależne wyrazu *dwakroć*, które nie zostały prawidłowo zlematyzowane. Szukałam lematów zaczynających się od liter *dw*, mających w środku od jednego do czterech dowolnych znaków (symbolizowanych kropką), kończących się na *kroć* i niezlematyzowanych jako *dwakroć*:

2) [base="dw.{1,4}kroć" & !base="dwakroć"]

To zapytanie dało 14 wyników: *dwóchkroć* (cztery wystąpienia), *Dwoch kroć*, *dwóch kroć*, *dwóch kroć* (trzy wystąpienia), *Dwuch kroć* (dwa wystąpienia), *dwómakroć*, *dwiemákroć*.

Należało także sprawdzić, czy zdarzyło się, by transkryber nie połączył rozdzielnego zapisu. Zadałam zatem kolejne zapytanie, tym razem o dwa segmenty występujące jeden po drugim, pierwszy zlematyzowany jako DWA, a drugi o postaci ortograficznej *kroć*, pisanej wielką lub małą literą:

3) [base="dwa"] [orth="[Kk]roć"]

Zapytanie to dało osiem wyników: *dwa kroc*, *dwa kroć*, *dwá Kroć*, *dwóch kroć*, *dwóch kroć*, *dwuch kroc*, *dwiemá kroć* (dwukrotnie).

Z uwagi na to, że liczebnik DWA był czasem zapisywany cyfrą, niekiedy z kropką, zadałam także następujące zapytania, z których pierwsze uwzględnia możliwość wystąpienia jakiegokolwiek segmentu (w tym kropki lub innego znaku przestankowego) pomiędzy cyfrą 2 a formą *kroć*, a drugie – te sytuacje, w których cyfra 2 i forma *kroć* zostały potraktowane przez transkryber jako całość:

4) [base="2"] []? [orth="[Kk]roć"]

5) [orth="2[Kk]roć"]

Dały one w sumie jeszcze 23 wyniki.

Tabela 1. Liczba wystąpień różnych form wyrazów od DWAKROĆ do DZIEWIĘĆKROĆ w Elektronicznym Korpusie Tekstów Polskich z XVII i XVIII Wieku

	1)	2)	3)	4)	5)	Suma
DWAKROĆ	482	14	8	16	7	527
TRZYKROĆ	759	3	10	25	8	805
CZTERYKROĆ	101	12	2	9	3	127
PIĘĆKROĆ	62	5	2	12	2	83
SZEŚĆKROĆ	80	6	1	17	2	106
SIEDMKROĆ	92	5	4	10	6	117
OŚMKROĆ	27	4	5	1	0	37
DZIEWIĘĆKROĆ	16	0	1	5	9	31
Razem						1 833

W ten sposób pozyskiwałam materiał dla każdego wyrazu, który planowałam włączyć do słownika. Tabela 1 przedstawia wyniki poszczególnych zapytań dla wyrazów od DWAKROĆ do DZIEWIĘĆKROĆ.

7. Leksemy czy grupy składniowe?

Aby zdecydować, czy wyodrębniać w e-SXVII hasła typu DWAKROĆ, sprawdziłam proporcje pomiędzy pisownią rozdzielną i łączną wyrazów zakończonych na *-kroć*. Posłużyły mi do tego dwa zapytania. Pierwsze miało wyszukać wszystkie formy zlematyzowane do postaci zakończonej na *-kroć*, gdzie przed tą częstką występuje co najmniej jedna litera, zawierające spację (translit=".*.*") i inne niż lemat przysłówka CZĘSTOKROĆ||CZESTOKROĆ:

6) [base="+kroć" & translit=".*.*" &!base="cz[eę]stokroć"]

Przykładowe wyniki to:

- *Przez ten rok każdy dzień/ **sto kroć** Pozdrowienie Anyelskie/ z modlitewką: Święta Mária etc. Mow. ZwierPrzykład 26*
- *Na zapłatę wojsku wszystkiemu wychodzi sumy **dziewięć kroć** sto tysięcy trzydzieści cztery i zł ośmset ośmdziesiąt pięć. AktaPozn I/1 430*
- *Pátrzyli ná to inszy Krolowie/ iáko sie z námi będzie toczyło/ groźili **piąćią kroć** sto tysięcy. ZbigAdw A₄*
- *Wybrał myta za kilka lat do **dwóch kroć** sta tysięcy. VotSzlachCz II 437*

Drugie zapytanie wygląda niemal identycznie, z tym że tym razem lemat ma nie zawierać w środku spacji (!translit=".*.*"):

7) [base="+kroć" & !translit=".*.*" &!base="cz[eę]stokroć"]

Z analizy wykluczyłam – używając opcji ograniczania wyników według metadanych – wydania uwspółcześnione, w których często łączono wyrazy zgodnie z ortografią współczesną wydawcy. Oto przykładowe wyniki z wydań z epoki:

- *Zádzwoń **trzykroć**/ á rzadko ieden raz po drugim. ZwierPrzykład 46*
- *Grekw **ośmkroć** sto y siedmdziesiąt tysięcy legło. CezWargFranc 6 nlb.*
- *Bogá [...] Ktoregom ták **wielekroć** Máiestat moiemi Obrażał w życiu moim grzechámi sprosnemi. DamKuligKról 39*
- *z **siedmiąkroć** sto Tysięcy Woysk. CzerDwór s. tyt.*

Dla pisowni rozdzielnej należało jeszcze wyszukać formy zinterpretowane w korpusie jako dwa oddzielne segmenty. W tym celu zadałam zapytanie o segment, który został uznany za liczebnik, oraz o stojącą po nim formę *kroć*, pisaną wielką lub małą literą:

8) [pos="num"][orth="[Kk]roć"]

Oto przykładowe wyniki:

- ...zázýć trzebá, á potým tychże Pigułkow **kilká kroć**. MencAptecz 21
- Po **piećdziesiąt kroć** mogę to rzec smiele, Widziałem Pannę. AusHist 48
- poszedł z **trzema kroć** sto tysięcy iazdy na spotkanie króla Babilońskiego. VoltKról 132

Zapytania o pisownię rozdzielną dały w sumie 837 rezultatów, natomiast zapytanie o pisownię łączną dało wyników ponad dwa razy więcej, bo 1922. Prócz tego wyodrębnianie przez XVII- i XVIII-wiecznych leksykografów haseł opisujących wyrazy powstałe w wyniku połączenia liczebnika z elementem *-kroć* (nawet w przypadku rozdzielnej pisowni) pokazuje, że były to w ich świadomości odrębne jednostki. To zadecydowało, że również w e-SXVII notowane są one w odrębnych hasłach, a nie jako przykłady w hasle KROĆ. Dodatkowo w ten sposób zachowujemy spójność z innymi słownikami polszczyzny zarówno historycznej, jak i współczesnej.

8. Charakterystyka gramatyczna liczebników zakończonych na *-kroć*

Badane formy można podzielić na dwie grupy ze względu na łączliwość składniową i cechy morfologiczne. Do pierwszej będą należały formy nieodmienne, mające łączliwość charakterystyczną dla przysłówków-okoliczników, czyli modyfikujące czasowniki (w tym imiesłowy), przymiotniki i przysłówki, zwykle w stopniu wyższym. Do drugiej należą formy modyfikujące rzeczowniki i wchodzące w skład liczebników złożonych. Te drugie występują ponadto w różnych formach, które można przyporządkować przypadkom gramatycznym. W e-SXVII te dwie grupy rozdzielałam pomiędzy dwa hasła homonimiczne. Pierwsza grupa była opisywana w hasle homonimicznym z numerem I i charakterystyką gramatyczną *liczebnik nieodmienny*, druga zaś – w hasle z numerem II i charakterystyką gramatyczną *liczebnik odmienny przez przypadki*².

8.1. Liczebniki nieodmienne

W hasłach z numerem I znalazły się przykłady, w których badana forma jest okolicznikiem, czyli modyfikatorem czasownika, przymiotnika lub przysłówka, np.:

² Inaczej niż w SGJP nie określam ich jako odmienne przez rodzaje, gdyż odnotowałam za mało potencjalnych form opozycyjnych.

- *pierwey niż **dwá kroć**: kur zápoie, **trzy kroć** się mnie záprzysz.* NT Mk 14, 30
- ***Dwakroć** mi się weselsza widzi.* PotMorKuk III 263
- *Ze **stokroć** bardziej sami z sobą się dławimy, Niżli z Chiną Scytowie.* PotWoj1924 6

Przeważająca większość przykładów pokazuje łączliwość z czasownikiem.

W materiale napotkałam też pewne stałe połączenia wyrazowe z analizowanymi liczebnikami nieodmiennymi, mianowicie typu: *po dwakroć, dwakroć razy, po dwakroć razy*, wszystkie o tym samym znaczeniu: ‘x razy’, np.:

- *Zgrzeszyłam **po czterekroć**, Rugierze serdeczny.* ArKochOrlCz III 343
- *Przypominam sobie, że **podwakroć** był usunięty na egzaminie od święcenia.* KossakKsiążdz 83
- *przynamniey **zedwákroć razy** czym pachniązym[!] kadzono, żeby się powietrze tam będące czyściło y nápráwiało.* LubiecKsiążka Dv
- *Pod czas Wiázdu do Miásta uderzono **po trzykroć razy** z Dział.* RelWjazdKról A₂v

Tautologiczne łączenie liczebników typu *dwakroć* z rzeczownikiem *razy* pokazuje stopniowe zacieranie się w świadomości użytkowników etymologicznego znaczenia i pochodzenia tych liczebników.

Zanotowałam także nieliczne przykłady użycia wyrazów zakończonych na *-kroć* w konstrukcjach, które mają oznaczać mnożenie:

- *Apollina nie wspomnię, lubo u Admeta Lat **trzykroć trzy** paśł owce.* KorczWiz 19
- ***Trzykroć trzydzieści trzy** kto razy się poszkapi, Za godną setną sprawą błędów nie wytrapi.* KorczFrasz 37
- *NAliczysz też sobie siedm tegodniow lat/ to jest **siedm kroć siedm** lat: Y uczyniąć dni siedmi tegodniow/ lat czterdzieści y dziewięć lat.* BG Kpł 25, 8

Uznałam wyrazy te za nieodmienne, choć przy tak małej liczbie przykładów nie można mieć co do tego pewności, i umieściłam je w hasłach homonimicznych I (liczebnik nieodmienny). Wydzielałam dla nich osobne podznaczenie ‘sygnał, że liczbę oznaczaną przez znajdujący się obok liczebnik należy pomnożyć przez x’.

8.2. Liczebniki odmienne przez przypadki

Dla liczebników od *DWAKROĆ* do *DZIEWIĘĆKROĆ* odmiennych przez przypadki zanotowałam formy przedstawione w tabeli 2.

Liczebniki zakończone na *-kroć* odmienne przez przypadki przeważnie występują jako składniki liczebników wielowyrazowych, i to w ustalonych połączeniach wyrazowych. W hasłach od *DWAKROĆ* II do *DZIEWIĘĆKROĆ* II w znaczeniu 1. ‘składnik liczebników wielowyrazowych, który oznacza, że liczbę określoną przez liczebnik stojący po nim należy pomnożyć przez x’ przed stałymi połączeniami wyrazowymi nie ma żadnych cytatów.

Tabela 2. Występujące w korpusie formy wyrazów od DWAKROĆ do DZIEWIĘĆKROĆ z podziałem na przypadki gramatyczne

	DWAKROĆ	TRZYKROĆ	CZTERY- KROĆ	PIĘĆKROĆ	SZEŚĆ- KROĆ	SIEDMKROĆ	OŚMKROĆ	DZIEWIĘĆ- KROĆ
M.	dwakroć	trzykroć	czterykroć	pięćkroć	sześćkroć	siedmkroć	ośmkroć, osiemkroć	dziewięćkroć
D.	dwukroć, dwóchkroć, dwochkroć, dwuchkroć	trzykroć, trzechkroć	czterechkroć	piąciukroć	sześciukroć, sześciukroć	siedmkroć, siedmiukroć	ośmiukroć	dziewięćciukroć
C.	–	–	czteromkroć	–	–	–	–	–
B.	dwakroć, dwukroć	trzykroć, trzechkroć	czterykroć, cztyrykroć	pięćkroć	sześćkroć	siedmkroć	ośmkroć	dziewięćkroć
N.	dwakroć, dwiemakroć, dwómakroć	trzemakroć	cztermakroć, czterechkroć[!]	piąciakroć	sześciakroć, sześciukroć	siedmiakroć	ośmiokroć	–
Ms.	–	–	czterechkroć	piąciukroć	sześciukroć	–	–	–

Szczególnie charakterystyczne jest połączenie z sekwencją *sto tysięcy* o znaczeniu ‘x razy sto tysięcy’, np. *dwakroć sto tysięcy* ‘dwieście tysięcy’:

- *po odesłaniu do Lwowa **dwóch kroć sta tysięcy** zł.* AktaPozn I/1 436
- *mogło sie śieść ná tych tám mieyscách wyniosłych ludzi **dwakroć sto tysięcy** y sześćdziesiąt tysięcy.* CezPiel 12v
- *Jesli masz stawic Fortece Realną wielką [...] gdy pieniądzmí zechce sypać **Sześciąkroć** a namniey **cztermakroć sto tysięcy** brząknąc potrzeba.* NarArch 37

Jeśli w tego typu liczebniku złożonym występują też wyrazy oznaczające liczby niższe od setek tysięcy, wyraz *tysięcy* może być powtórzony po wyrazie *sto* oraz po liczebniku oznaczającym dziesiątki lub jedności tysięcy, ale może być też po wyrazie *sto* pominięty, np.:

- ***Trzykroć sto Tysięcy**/ Czterydziesięci **tysięcy** dziewięćdziesiąty pięć set.* ZrzenNowiny B₉v
- *w Rzymie pod czas było/ częłką pospolitego [...] więcej niż **trzy kroć sto** dwadzieścia **tysięcy**.* WargRzym 22–23

Notowałam również połączenia typu *po trzykroć sto tysięcy* ‘trzysta tysięcy’, np.:

- *Miał ná tey wyprawie (iako pisze Fernandus Mendes) **po trzykroć sto tysięcy** ludzi.* BotŁeczRel I 178

Kontekst pozwala odróżnić takie ustalone połączenia wyrazowe od sytuacji, gdy przyimek *PO* wyraża znaczenie ‘każdego z wielu obiektów dotyczy ta sama liczba’.

Rzadziej zdarzają się połączenia typu *dwakroć tysięcy* ‘dwieście tysięcy’, np.:

- *Woiewodztwo Kijowskie ma kilkanascie Starostw, z ktorych są iedne znacznie intratne, po **trzy kroc**, **Dwa kroc Tysięcy**, inne po sto Tysięcy intraty importuią.* OrłowDef 167

Takie użycia, gdzie leksem *X-KROĆ* oznacza ‘x razy sto’, a nie – zgodnie z etymologią – ‘x razy’, również pokazują zacieranie się w świadomości użytkowników etymologicznego znaczenia tych wyrazów i stopniowe kojarzenie elementu *-kroć* ze znaczeniem ‘sto (tysięcy)’.

Trudności w interpretacji następują cytaty, gdzie pomiędzy wyrazem zakończonym na *-kroć* a wyrazem *tysięcy* pojawia się liczebnik oznaczający dziesiątki tysięcy. Jest ich znacznie więcej niż przykładów z poprzedniej grupy, np.:

- *co wynosi blisko **dwakroć trzynaście tysięcy** prowentu.* HylJMOpis 86
- [Aleksander Macedoński] z skarbu Krolewskiego wyliczyć rozkazał *ośmset talentow (to iest iako Budaeus rachuię) **czterykroć ośmdziesiąt tysięcy** czerwonych złotych.* KleczPocz 37

- *zameczono przez rok na dwa milliony, pięćkroć pięćdziesiąt tysięcy Męczenników.* ChmielAteny III 97
- *Agarthias Autor wszyskiego Woyska naliczył Rzymskiego Sześćkroć 45. tysięcy.* ChmielAteny1755 I 449

Można się zastanawiać, czy autorom chodziło o mnożenie, np. *dwakroć trzydzieści tysięcy* = $2 \times 30\,000$, czy też wyrazy na *-kroć* oznaczają setki tysięcy. Przyjrzenie się większej liczbie przykładów pozwala sądzić, że właściwa jest ta druga interpretacja, czyli *dwakroć trzydzieści tysięcy* to '230 000', *czterykroć ośmdziesiąt tysięcy* to '480 000' itd. Do takiego wniosku skłaniają przede wszystkim cytaty, gdzie obok zapisu słownego mamy zapis cyfrowy, np.:

- **67546273.** [...] *Tak od ogona liczbę namienioną pomiarkowawszy; od głowy teraz rachuy; mówiąc: Sześćdziesiąt y siedm Millionow, Pięćkroć Czterdzieści y sześć tysięcy, dwieście siedmdziesiąt y trzy.* ChmielAteny1755 I 155
- *Naprzykład tę liczbę 10870360. tak Numerare, albo liczyć y rozumieć potrzeba: Dziesięć Millionow, Ośm kroć y siedmdziesiąt tysięcy, trzysta sześćdziesiąt.* ChmielAteny1755 I 155
- *od Xiężycá do Firmámentu ná którym Gwiazdy zwyczajne, [Tycho Brache] ráchuie mil tákichże większych iák Polskie, 11991410 Jedenaście Milliánow, dziewięćkroć dziewięćdziesiąt y ieden Tyśięcy, czterystá dziesięć.* DuńCiek Av

Jest też dużo kontekstów, w których oprócz wyrazu na *-kroć* i dziesiątek tysięcy występują wyrazy oddające liczby niższe, czyli setki, dziesiątki i/lub jednośc, bądź też wyższe, czyli miliony. Bardzo wątpliwe, żeby w środku takiego ciągu wyrazowego, odwzorowującego zapis dziesiętny dla setek, dziesiątek i jednośc bądź też milionów, pojawiała się operacja mnożenia, np.:

- [Słońce według Majolusa] *Ná iedne godzinę upadnie w naywiekszey od ziemi distańcy mil Niemieckich Dwakroć siedmdziesiąt y trzytysiące, pięć set siedmdziesiąt y iedna. a według Klawiusza 17. Millionow: a według drugich Dwakroć pięć dziesiąt y ieden tysięcy, sześćset dziewięćdziesiąt y trzy, według ieszcze drugich Dwakroć 60. tysięcy mil Niemieckich.* ChmielAteny1755 I 173
- *Lipsiusz Autor uczony, w Iudskim Państwie różnemi czasami pobitych ná Woynie Ludzi nasumował Million dwa kroć 40. Tyśięcy.* ChmielAteny1755 I 992

Druga trudność miała charakter formalny: chodziło o decyzję, czy wymienione powyżej cytaty mają w słowniku ilustrować stałe połączenie wyrazowe *x-kroć tysięcy* 'x razy sto tysięcy', razem z cytatami typu *po trzy kroc, Dwa kroc Tyśięcy*, czy też należy je umieszczać w osobnym znaczeniu 'x razy sto tysięcy'. Zdecydowałam się na to drugie rozwiązanie, zatem np. cytat *dwakroć trzydzieści tysięcy* znajduje się w haśle DWAKROĆ II w znaczeniu 3. 'liczba 200 000'. W tym samym znaczeniu znalazły się także przykłady samodzielnego użycia liczebników odmiennych na *-kroć*, w znaczeniu 'x razy sto tysięcy', np.:

- *Synek twoy pnie się widzę ná nierowne rzeczy Condicij ledwie by iego náráchował Kilká dzieśiąt Tysięcy/ á Pánnę z **dwimá kroć** Chce poiąć?* OpalKSat1650 23
- *Albowiem ktorzy go naymniey ráchuią, kłádą go ná sto tysięcy iázdy, á więcey niż ná **trzykroć** piechoty.* MaimUstHist 86
- *Jeśli to nie będzie można, niechże dadzą **pięćkroć** w polskich i wołyńskich, a sto w ukraińskich, boćby się i na tamte majątności znalazł kupiec.* SobJListy 156
- *wyspy wielkie barzo, Kuba, Hayty, Jukaya, po **sześć kroć**, albo i milionie całym miewaiące w sobie ludzi.* KryszStat 222
- ***Śiedmkroć**, Siebenmahl 100 tausend.* BierSłowa 215

Znaczenie to odnotowują słowniki XIX- i XX-wieczne, nie piszą o nich natomiast A. Słoboda i M. Siuciak we wspomnianych wcześniej artykułach (Słoboda 2015; Siuciak 2009). Nie wystąpiło ono również w SXVI w hasłach od DWAKROĆ do DZIEWIĘĆKROĆ. W e-SXVII pierwsze poświadczenie samodzielnego użycia liczebnika na *-kroć* w znaczeniu ‘x razy sto tysięcy’ jest datowane na 1650 r. Wszystko to sugeruje, że takie użycie wyrazów zakończonych na *-kroć*, będące rezultatem elipsy połączenia *sto tysięcy*, pojawiło się dopiero w połowie XVII w., a upowszechniło jeszcze później.

SJPD odnosi użycie połączeń typu *-kroć sto tysięcy* oraz samodzielne użycie liczebników na *-kroć* w znaczeniu ‘x razy sto tysięcy’ jedynie do kwot pieniężnych. Inaczej jest w materiale XVII- i XVIII-wiecznym, gdzie ich stosowanie jest szersze: prócz pieniędzy, np.:

- ***Dwakroć Sto tysięcy** złotych polskich.* InterZamKoniec 359,

często określano nimi liczebność grup ludzi, zwłaszcza wojska, np.:

- *teraz y Cesarz Turecki/ by ze **dwimá kroć stę́m tyśięcy** ludzi przyćiągnął.* GórDroga F_{ij}
- ***dwakroć sto tysięcy** ludzi zgubiła ta zaraza.* BohJProg II 179,

ale także przedmiotów, np.:

- *do **dwu kroć stá tyśięcy** towarów przywiezie y wywiezie.* CikSSpraw 10
- *tego roku więcey niż **dwakroć 100 000** beczek do Polski wina wyszło.* DobraDuchRzecz 77
- *Trąb ná **2. kroć sto tysięcy**: Szát dla Lewitow **2 kroć sto tysięcy**.* ChmielAteny II 555

9. Dane liczbowe i zmiany na osi czasu

Jako dodatkowy argument przemawiający za tym, że połączenie liczebników odmiennych na *-kroć* z wyrażeniem *sto tysięcy* było w XVII i XVIII w. na tyle częste, iż należy uwzględnić je w e-SXVII jako stałe połączenie wyrazowe, przytoczę następujące liczby (tab. 3).

Tabela 3. Proporcja użyć połączenia *-kroć sto tysięcy* do wszystkich użyć wyrazów od DWA-KROĆ do DZIEWIĘĆKROĆ

	DWA-KROĆ	TRZY-KROĆ	CZTERY-KROĆ	PIĘĆ-KROĆ	SZEŚĆ-KROĆ	SIEDM-KROĆ	OŚM-KROĆ	DZIEWIĘĆ-KROĆ	Suma
Ogólna liczba wystąpień	527	805	127	83	106	117	37	31	1 833
Liczba wystąpień w połączeniu ze <i>sto tysięcy</i>	159	145	47	50	83	43	25	13	565
Procent	30,2%	18%	37%	60,2%	78,3%	36,8%	67,6%	41,9%	30,8%

Z tabeli 3 wynika, że niemal jedna trzecia wszystkich wystąpień leksemów od DWA-KROĆ do DZIEWIĘĆKROĆ to użycia w stałym połączeniu wyrazowym *-kroć sto tysięcy* (i to przy łącznym ujęciu homonimów I i II).

Konstrukcje typu *-kroć sto tysięcy* występowały już w XVI w. – w SXVI występują w hasłach DWA-KROĆ, CZTERZYKROĆ, PIĘĆKROĆ, SIEDMKROĆ i OŚMKROĆ, czyli spośród interesujących nas haseł jedynie w DZIEWIĘĆKROĆ nie ma tego połączenia (hasła TRZYKROĆ i SZEŚĆKROĆ nie zostały jeszcze opracowane). Aby prześledzić częstość użycia konstrukcji typu *-kroć sto tysięcy* na osi czasu w XVII i XVIII w., zadałam zapytanie:

9) [orth="*[Kk]roć"] [base="sto"] [base="tysiąc"]

Miało ono wyszukać wszystkie liczebniki zakończone na *-kroć*, a nie tylko te przedstawione w tabeli 3, np.:

- *dziesięćkroć sto tysięcy ludzi wbił*. CezWargFranc 45 nlb.

Jeśli podzielimy wyniki pomiędzy cztery półwiecza (jest to możliwe dzięki funkcji filtrowania wyników według metadanych) i zestawimy je z rezultatem zapytania o wszystkie wystąpienia form zakończonych na *-kroć* ([orth="*[Kk]roć"]), dane będą następujące (tab. 4).

Tabela 4. Proporcja liczby użyć połączenia *-kroć sto tysięcy* do liczby wszystkich użyć wyrazów zakończonych na *-kroć* z podziałem na półwiecza

Przedział czasowy	Liczba użyć połączenia <i>-kroć sto tysięcy</i>	Liczba użyć form zakończonych na <i>-kroć</i>	Procent połączeń <i>-kroć sto tysięcy</i> wśród wszystkich wystąpień form zakończonych na <i>-kroć</i>
1601–1650	119	1 992	6%
1651–1700	148	1 109	13,3%
1701–1750	226	1 062	21,3%
1751–1800	237	1 988	11,9%
Suma	730	6 151	11,9%

Nasilenie użycia konstrukcji typu *-kroć sto tysięcy* wzrasta od początku XVII w. i jest największe w pierwszej połowie XVIII w., by później znowu spaść. Znamienne jednak, że znaczna część wystąpień tej konstrukcji w tekstach z XVIII w. znajduje się w *Nowych Atenach...* Benedykta Chmielowskiego: w sumie stamtąd pochodzi 236 przykładów, co daje 32,3% wszystkich wystąpień i aż 63,4% wystąpień zanotowanych w XVIII w. Być może szczególne nasilenie użycia tej konstrukcji właśnie w tym dziele wiąże się z jego encyklopedycznym charakterem, przez co stosunkowo często podaje się tam liczby.

10. Zakończenie

Materiał z Elektronicznego Korpusu Tekstów Polskich z XVII i XVIII Wieku pokazuje, jak często i w jak różnorodny sposób używano w owej epoce leksemów z elementem *-kroć*. Możliwości przeszukiwania KorBy, a także filtrowania wyników za pomocą metadanych pozwoliły znaleźć rozmaite formy i użycia tych wyrazów oraz prześledzić ich występowanie w czasie. Do dziś większość z funkcji, jakie pełniły one dawniej, zanikła. W Elektronicznym Słowniku Języka Polskiego XVII i XVIII Wieku starałam się jak najprecyzyjniej opisać i zilustrować funkcje gramatyczne i znaczenia tych wyrazów.

Na podstawie zebranego materiału można odtworzyć losy wyrazów zakończonych na *-kroć* w polszczyźnie. Powstały one jako grupy liczebnikowe złożone z liczebnika głównego oraz dawnej formy rzeczownikowej *kroć* i pełniły funkcję okolicznika określającego, ile razy coś zostało zrobione lub ilokrotnie większe jest natężenie jakiejś cechy wyrażonej przymiotnikiem bądź przysłówkiem. W tej funkcji ugruntowały się, uległy scaleniu i były powszechne prawdopodobnie jeszcze w XIX w., a następnie zaczęły stopniowo zanikać; do dziś jedynie kilka z nich pozostaje w użyciu, zwykle w literaturze pięknej. Poza tym już w średniowieczu wyrazy te wchodziły w skład grup syntaktycznych z liczebnikami. Początkowo oznaczały one czynność mnożenia, później, w epoce średniopolskiej, tak często występowały w zestawieniu z niektórymi liczebnikami, że zaczęły tworzyć wraz z nimi liczebniki złożone o ustalonym odniesieniu liczbowym i pod ich wpływem przekształciły się – niekiedy – w liczebniki odmienne przez przypadki. W tej funkcji notuje je jeszcze SJPd, jednak w ciągu XX w. całkowicie wyszły one z użycia.

Skróty źródeł

- AktaPozn I/1 – Anonim: *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*. T. I (1572–1632). Cz. 1: 1572–1616. Poznań 1957.
- ArKochOrlCz III – L.G. Ariosto: *Orland Szalony*. Przekład P. Kochanowski. 1620. [W:] *Ludowika Aryosta Orland szalony przekładania Piotra Kochanowskiego...* T. III. Red. J. Czubek. Kraków 1905, s. 1–397.
- AusHist – K. Auspurger [aut. domn.]: *Historia o jedenastu tysiącach dziewic*. Kraków 1674.
- BG – *Biblia święta to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza...* Przekład D. Mikołajewski. Gdańsk 1632.
- BierSłowa – J. Biernacki: *Najzużyteczniejsze słowa polskie i niemieckie...* Rkp. Drezno 1763.
- BohJProg II – J.Ch. Bohomolec: *Rejestr chronologiczny komet i przypadków*. [W:] *Prognostyk zły czy dobry komety roku 1769 i 1770...* Warszawa 1770.
- BotŁęczRel I – G. Botero: *Relacje powszechne abo nowiny pospolite...* Przekład P. Łęczycki. Kraków 1609.
- CezPiel – A. Palladio [aut. domn.]: *Pielgrzym włoski, albo Krótkie Rzymu i miast przedniejszych włoskich opisanie...* Przekład F. Cezary. Kraków 1614.
- CezWargFranc – G.J. Cezar: *Gajusza Juliusza Cezara o wojnie francuskiej ksiąg siedmiorgo...* Przekład A.B. Wargocki. Kraków 1608.
- ChmielAteny II – J.B. Chmielowski: *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej scjencji pełna [...]* część wtóra... Lwów 1746.
- ChmielAteny III – J.B. Chmielowski: *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej scjencji pełna [...]* część trzecia... Lwów 1754.
- ChmielAteny1755 I – J.B. Chmielowski: *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej scjencji pełna [...]* część pierwsza... Lwów 1755.
- CikSSpraw – S. Cikowski: *W sprawach celnych odpis jego m. pana Stanisława Cikowskiego...* Kraków 1602.
- CzerDwór – S. Czerniecki: *Dwór, wspaniałość, powaga, i rządy, Jaśnie Oświeconego [...]* Stanisława hrabi na Wiśniczu i Jarostawiu, Lubomirskiego... [b.m.] 1697.
- DamKuligKról – J. Damasceński: *Królewic indyjski w Polski strój przybrany albo Historia o Świętym Jozafacie...* Przekład M.I. Kuligowski. Kraków 1688.
- DobraDuchRzecz – Anonim: *Krzywo patrzących na dobra duchownych oczy polskich...* [b.m.] 1726. [W:] *Rzeczpospolita w dobie upadku 1700–1740. Wybór źródeł*. Red. J. Gierowski. Wrocław 1955, s. 74–80.
- DuńCiek – S.J. Duńczewski: *Ciekawość o komecie roku pańskiego MDCCXLIV... Zamość 1744.*
- GórńDroga – Ł. Górnicki: *Droga do zupełnej wolności...* Elbląg 1650.
- HylJMOpis – J.M. Hylzen: *Opisanie Historyczne Obyczajów Pierwszych Chrześcijan...* [b.m.] 1746.
- InterZamKoniec – Anonim: *Intercyza ślubna*. 1842. [W:] *Pamiętniki o Koniecpolskich. Przyczynek do dziejów polskich XVII wieku*. Red. S. Przyłęcki. Lwów 1842, s. 358–362.
- KleczPocz – S.D. Kleczewski: *O początku, dawności, odmianach i wydoskonaleniu języka polskiego zdania*. Lwów 1767.
- Kn – G. Knapiesz: *Thesaurus Polonolatinograecus seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae*. Kraków 1643.
- KorczFrasz – A. Korczyński: *Fraszki*. 1699. Red. R. Pollak. Wrocław 1950.

- KorczWiz – A. Korczyński. *Wizerunk złocistej przyjaźni zdrady...* 1698. Red. R. Pollak, S. Sask. Kraków 1949.
- KossakKsiążdz – J.K. Kossakowski: *Książdz pleban*. Warszawa 1786.
- KryszStat – A.K. Kryszpin Kirszensztejn: *Stateczność umysłu albo nauka polityczna o stateczny cierpliwości pod czas złych czasów napisana*. Warszawa 1769.
- LubiecKsiążka – P.F. Lubiecki: *Książka bardzo potrzebna każdemu człowiekowi do uchronienia się morowego powietrza...* Leszno 1653.
- MaimUstHist – L. Maimbourg: *Historia o krucjatach na wyzwolenie Ziemi Świętej*. Przekład A.W. Ustrzycki. Kraków 1707.
- MencAptecz – J.K. Mencilusz: *Vade Mecum Medicum to jest Apteczka domowa i podróżna...* Leszno 1734.
- MerkPol – Anonim: *Merkuriusz polski ordynaryjny*. Kraków–Warszawa 1661.
- NarArch – J. Naroński: *Architectura militaris...* Rkp. [b.m.] 1659.
- NT – *Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa...* Przekład M. Janicki. Gdańsk 1606.
- OpalKSat1650 – K. Opaliński: *Satyry albo przestrogi do naprawy rządu i obyczajów w Polsce należące*. [b.m.]. 1650.
- OrlowDef – K.N. Orłowski: *Defensa biskupstwa i diecezji kijowskiej...* Lwów ca 1748.
- PotMorKuk III – W. Potocki: *Moralia*. Łużna 1688. [W:] tegoż: *Dzieła*. T. 3. Red. L. Kukulski. Warszawa 1987, s. 7–340.
- PotWoj1924 – W. Potocki: *Wojna chocimska*. 1670. Red. A. Brückner. Kraków 1924.
- RelWjazdKról – Anonim: *Relacja wjazdu solennego, do Krakowa, i zamku [...] króla jęgości polskiego...* [b.m.] 1697.
- SobJListy – Jan III Sobieski: *Listy do Marysiénki (1665–1683)*. Oprac. L. Kukulski. Warszawa 1962.
- VoltKról – Voltaire: *Królewna babilońska albo Miłość na doświadczeniu*. Przekład anonim. Lipsk 1779.
- VotSzlachCz II – Anonim: *Votum ślacheica jednego podczas rokoszu*. [b.m.] 1606. [W:] *Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606–1608*. T. 2: *Proza*. Red. J. Czubek. Kraków 1918, s. 434–440.
- WargRzym – A.B. Wargocki: *O Rzymie pogańskim i chrześcijańskim ksiąg dwoje*. Kraków 1610.
- ZbigAdw – P. Zbigniewski: *Adversaria abo Terminata sprawy wojennej...* [b.m.] 1621.
- ZrzenNowiny – J. Zrzenczycki: *Nowe nowiny z Czech, z Tatar, i z Węgier...* [b.m.] 1620.
- ZwierPrzykład – Anonim: *Wielkie zwierciadło przykładów...* Przekład S. Wysocki. Kraków 1612.

Inne skróty

- Apocrypha – *Staropolskie Apokryfy Nowego Testamentu*, <<https://apocrypha.amu.edu.pl>>, dostęp: 20.08.2024.
- BLŚP – *Baza Leksykalna Średniowiecznej Polszczyzny*, <<https://blsp.ijp.pan.pl>>, dostęp: 20.08.2024.
- e-SXVII – Gruszczyński W. (red.) (2004–2023), Majdak M. (red.) (2024–): *Elektroniczny Słownik Języka Polskiego XVII i XVIII Wieku*, <<https://sxvii.pl>>, dostęp: 20.08.2024.
- ISJP – Bańko M. (red.) (2000): *Inny słownik języka polskiego*. T. 1–2. Wyd. 2. Warszawa.

- KorBa – *Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII Wieku*, <<https://korba.edu.pl>>, dostęp: 20.08.2024.
- SGJP – Woliński M., Saloni Z., Wołosz R., Gruszczyński W., Skowrońska D., Bronk Z. (2020): *Słownik gramatyczny języka polskiego*. Wyd. IV. Warszawa, <<http://sgjp.pl>>, dostęp: 20.08.2024.
- SJPD – Doroszewski W. (red.) (1958–1969): *Słownik języka polskiego*. T. 1–11. Warszawa.
- SSStp – Urbańczyk S. (red.) (1953–2002): *Słownik staropolski*. T. 1–11. Kraków.
- SW – Karłowicz J., Kryński A.A., Niedźwiedzki W. (red.) (1900–1927): *Słownik języka polskiego*. T. I–VIII. Warszawa.
- SWil – Zdanowicz A. et. al. (1861): *Słownik języka polskiego*. Wilno.
- SXVI – Mayenowa M.R., Peplowski F. (red.) (1966–): *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Wrocław, <<http://spxvi.edu.pl>>, dostęp: 20.08.2024.

Literatura

- Adamiec D., Gruszczyński W., Majdak M., Żółtak M. (2023): *Barokowa polszczyzna w internecie, czyli Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*. „LingVaria” 1, s. 113–124.
- Bańko M. (2002): *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa.
- Boryś W. (2008): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Gruszczyński W., Adamiec D., Bronikowska R., Kieraś W., Modrzejewski E., Wieczorek A., Woliński M. (2022): *The Electronic Corpus of 17th- and 18th-century Polish Texts*. „Language Resources and Evaluation” 56, s. 309–332.
- Gruszczyński W., Adamiec D., Bronikowska R., Wieczorek A. (2020): *Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. – problemy teoretyczne i warsztatowe*. „Poradnik Językowy” 8, s. 32–51.
- Kepińska A. (2005): *Fleksja i składnia liczebników w „Rozmyślaniu przemyskim” – łączliwość z rzeczownikami*. Cz. 1: *Liczebniki główne „dwa – cztery”*. „Poradnik Językowy” 3, s. 15–30.
- Kepińska A. (2005a): *Fleksja i składnia liczebników w „Rozmyślaniu przemyskim” – łączliwość z rzeczownikami*. Cz. 2: *Liczebniki główne „pięć – dziesięć”, zbiorowe „dwoj – dziesięcioro” oraz wieloraki „dwójaki – czworaki”*. „Poradnik Językowy” 5, s. 33–50.
- Klemensiewicz Z. (1930): *Liczebnik główny w polszczyźnie literackiej. Historia formy i składni*. „Prace Filologiczne”. R. 15, s. 1–130.
- Laskowski R. (1984a): *Funkcjonalna klasyfikacja leksemów: części mowy*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wrobel. Warszawa, s. 26–37.
- Laskowski R. (1984b): *Liczebnik*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa, s. 283–293.
- Moszyński L. (2006): *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Wyd. 2. zmienione. Warszawa.
- Saloni Z., Gruszczyński W., Woliński M., Wołosz R., Skowrońska D., Bronk Z. (2020): *Podstawy teoretyczne Słownika gramatycznego języka polskiego*. Wyd. IV, [http://sgjp.pl/static/pdf/ Podstawy_teoretyczne_SGJP.pdf?1656689783](http://sgjp.pl/static/pdf/Podstawy_teoretyczne_SGJP.pdf?1656689783).
- Siuciak M. (2008): *Kształtowanie się kategorii gramatycznej liczebnika w języku polskim*. Katowice.
- Siuciak M. (2009): *Jako Jan jechał samotrzeć przez las półczwarta dnia – czyli o dawnych sposobach wyrażania relacji ilościowych*. „Białostockie Archiwum Językowe” 9, s. 281–292.
- Słoboda A. (2012): *Liczebnik w grupie nominalnej średniowiecznej polszczyzny. Semantyka i składnia*. Poznań.
- Słoboda A. (2015): *Liczebniki przysłówkowe w Rozmyślaniu przemyskim – kwantyfikacja zdarzeń*. „LingVaria” X/2(20).

- Stapor I. (2008): *Kształtowanie się normy dotyczącej fleksji liczebników polskich od XVI do XIX wieku*. Warszawa.
- Trotz M.A. (1764): *Nowy dykcjonarz, to jest mownik polsko-niemiecko-francuski...* T. III. Lipsk.
- Urbańczyk S. (red.) (1992): *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Wieczorek A. (2024): *Numerals ending in -kroć in Middle Polish and their grammatical description in the Electronic Dictionary of the 17th- and 18th-century Polish* (prezentacja). Referat wygłoszony na konferencji Corpus Approaches to Lexicogrammar (LxGr) 2024, Edge Hill University, online, 5–6 lipca 2024, <<https://sites.edgehill.ac.uk/lxgr/files/2024/07/LxGr2024.Slides.Wieczorek.pdf>>, dostęp: 20.08.2024.
- Wróbel H. (2001): *Gramatyka języka polskiego*. Kraków.

